

Злочин і кара (детальний переказ)

Федір Достоевський

На початку червня, коли на вулицях Санкт-Петербурга було спекотно і душно, Родіон Раскольников вийшов зі своєї комірчини і обережно спустився сходами, аби не зустрітися з квартирною хазяйкою, у якої юнак винаймав своє вбоге помешкання. Він жив дуже бідно, одяг його давно зносився, він нещодавно кинув університет і жив у злиднях, не маючи навіть чим заплатити за кімнату. Вийшовши з дому, Раскольников попрямував до старої лихварки, аби взяти в неї грошей під заставу. В голові у нього визріває план, який він уже кілька місяців обдумує, готуючись реалізувати. Він знає, скільки кроків відокремлюють його будинок від будинку лихварки, раптом його вражає думка, що його капелюх надто впадає в очі. Він з огидою думає, що отак яка-небудь незначна деталь здатна все зіпсувати. Спека тільки погіршує його нервові збудження, часом Родіон думає відмовитися від свого задуму: "все це гидко, гидко, гидко!", думає він. Але потім знову подумки повертається до задуманого, мимохідь помічаючи, що в будинку старої звільняється квартира, — отже, залишиться тільки одна зайнята... Сама стара, Альона Іванівна, живе у двокімнатній квартирі зі своєю сестрою, безмовною і покірною Лизаветою, яка перебуває в Альони Іванівни в "повному рабстві" і "щохвилини ходить вагітна".

Залишивши старій срібний годинник і отримавши значно менше грошей, ніж планував, Раскольников заходить до пивної, де знайомиться з Семеном Захаровичем Мармеладовим. Мармеладов, брудний і постійно п'яний, розповідає новому знайомцю про своє життя, про звільнення зі служби, про родину, яка потерпає від бідності. Дружина Мармеладова Катерина Іванівна має трьох дітей від першого шлюбу, вона вдова офіцера, після смерті чоловіка залишилась без коштів, тож від безнадії та скрути погодилась вийти заміж за Мармеладова. Дочка ж самого Мармеладова Соня змушена була піти на панель, щоб якось допомогти зведеним брату і сестрам та Катерині Іванівні. Мармеладов бере гроші у Соні, краде останнє з дому, щоб черговий раз пропити, постійно плаче і кається, в усьому звинувачує себе, але пити не припиняє. Раскольников відводить чоловіка додому, де зчиняється скандал. Ідучи звідти ще більш пригнобленим від почутого та побаченого, Родіон лишає на підвіконні кілька монет.

Наступного ранку Родіон отримав довгий лист від матері. Вона пояснює, чому так довго не писала і не мала можливості надіслати синові грошей. Аби допомогти йому, сестра Раскольникова Дуня пішла служити до панів Свидригайлових, де взяла в борг сто рублів наперед, тому й не могла звільнитися, коли Свидригайлов почав чіплятися до неї. Марфа Петрівна, дружина Свидригайлова, дізналася про наміри чоловіка, але в усьому звинуватила дівчину, осоромивши її на все місто. За якийсь час у її чоловіка прокинулось сумління і він показав дружині лист Дуні, в якому вона відкидає усі пропозиції Свидригайлова і просить його подумати про Марфу Петрівну. Тоді пані Свидригайлова відвідує усі родини в місті, розповідаючи про цю прикру помилку і

намагаючись поновити репутацію Дуні. Тим часом, пише мати Родіонові, для Дуні знаходиться чоловік — радник Петро Петрович Лужин. Жінка намагається описати Лужина з позитивного боку, але Раскольников добре розуміє, що цей шлюб влаштовано тільки через те, що Дуня понад усе любить брата і прагне допомогти йому коштами і можливою кар'єрою за допомогою Лужина. Мати описує Лужина як людину пряму і відверту, пояснюючи це словами самого Лужина, який, не соромлячись, сказав, що хоче одружитися з жінкою чесною, але неодмінно бідною, бо чоловік не повинен бути зобов'язаний дружині, а навпаки — дружина має бачити в чоловікові свого добродійника. Незабаром, повідомляє мати Родіона, Лужин відвідає Петербург у справах, тож Раскольников має з ним познайомитись. За якийсь час і вони з Дунею приїдуть до нього. Родіон дочитує лист із обуренням і твердим наміром не дозволити цього шлюбу, бо Дуня відверто продає себе, купуючи тим добробут брата. Як вважає Родіон, це ще гірше, ніж учинок Соні Мармеладової, яка рятує голодних дітей від смерті. Він думає про майбутнє, але розуміє, що, поки він закінчить університет і зможе влаштуватися на роботу, мине ще багато часу, і він із відчаєм замислюється над долею сестри та матері. Тоді до нього знов повертається думка про лихварку.

Раскольников виходить із дому і безцільно блукає містом, розмовляючи сам із собою. Раптом він помічає п'яну змучену дівчину, яка йде бульваром. Він розуміє, що її просто споїли, збезчестили і викинули на вулицю. Коли до дівчини намагається підійти якийсь товстий чоловік, Раскольников розуміє його брудні наміри і кличе городского, дає грошей на візника, щоб відвезти дівчину додому. Розмірковуючи про долю дівчини, він розуміє, що вже не може її врятувати. Раптом він згадує, що виходив з дому з наміром зайти до свого університетського товариша Разуміхіна, але вирішує відкласти візит до того часу, "коли вже з тим буде закінчено"... Родіон лякається власних думок, не в змозі повірити, що справді вже все вирішив. Він знервований і наляканий, довго блукає, аж поки не падає на траву знесилений і не засинає. Він бачить сон, у якому він, хлопчик років семи, йде з батьком і бачить кобилу, запряжену у віз. Хазяїн кобили Миколка, п'яний і збуджений, запрошує всіх сідати у віз, але кобила стара і не може зрушити з місця. Він б'є її батоном, до побиття долучаються й інші, і оскаженілі п'яні люди забивають тварину на смерть. Маленький Родіон плаче, підбігає до померлої кобили і цілує її у морду, він кидається з кулачками на Миколку, але батько підіймає його на руки і несе геть. Прокинувшись, Раскольников з полегшенням розуміє, що це жахіття — тільки страшний неприємний сон, але його не полишають важкі думки. Невже він справді вб'є лихварку? Невже він спроможний це зробити, дійсно візьме сокиру і битиме по голові? Ні, він не може, він цього не витримає. Від цієї думки на душі в юнака легшає. Тут він бачить сестру лихварки Лизавету, яка домовляється зі знайомими, що прийде до них завтра о сьомій у якихось справах. Це означає, що стара завтра ввечері буде сама, і це повертає Раскольникова до старих думок, він розуміє, що тепер усе вирішено остаточно.

Раскольников згадує, як півтора місяці тому почув випадково розмову офіцера та студента, які обговорювали ту лихварку. Студент говорив, що вбив би її і пограбував без

жодного докору сумління, бо стільки людей потерпають від злиднів, стільки добра можна зробити на гроші старої, та й чого варте її життя на загальних вагах. Але на питання офіцера, чи міг би він сам убити лихварку, той студент відповів, що ні. Ця випадкова розмова двох незнайомих людей дуже сильно тоді вплинула на Родіона.

Наступного дня Раскольников не може зібрати до купи своїх думок, він готується до вбивства: пришиває петлю на внутрішній бік пальта, щоб сховати в неї сокиру, готує "заставу" — звичайну залізку загортає в папір і перев'язує мотузкою, щоб відвернути увагу старої. Раскольников краде у двірника сокиру й обережно, не поспішаючи, аби не привернути уваги, прямує до будинку лихварки. Підіймаючись сходами, він помічає, що квартира на третьому поверсі порожня, там іде ремонт. Лихварка відчиняє Раскольникову; коли вона повертається до нього спиною, він б'є її по голові, потім знову і знову, бере її ключі і нишпорить по квартирі, напихаючи кишені грошима та заставами. Його руки тремтять, він хоче покинути все і піти. Аж раптом чує шум і стикається з Лизаветою, яка повернулася додому. Вона навіть не підіймає руки, щоб захиститися, коли бачить його із сокирою. Він убиває сестру лихварки, намагається змити кров з рук та сокири. Аж раптом помічає, що входні двері весь цей час були відчинені, він лає себе за неувважність і зачиняє їх, проте згадує, що треба тікати, і знову відчиняє, стоїть прислухаючись. Раскольников чує якісь кроки, він зачиняється зсередини, тільки коли люди підіймаються на третій поверх. Відвідувачі дзвонять у двері і дуже дивуються, що ніхто не відчиняє, адже стара ніколи не виходить із дому. Вони вирішують, що щось сталося, й один з них йде кликати двірника. Другий, постоявши, теж іде. Тоді Раскольников кидається геть з квартири і, заховавшись на третьому поверсі за дверима порожнього помешкання, поки незнайомці підіймалися з двірником нагору, вибігає з дому на вулицю. Родіон нажаханий і не знає, що ж тепер робити. Він повертається до себе, кидає у кімнаті двірника сокиру, яку вкрав до того, і, піднявшись до себе в кімнату, знесилений падає на ліжко.

ЧАСТИНА ДРУГА

Раскольников прокидається рано-вранці. Він нервується, його морозить. Намагаючись знищити сліди крові на одязі, він згадує, що речі, які він вкрав, так і лежать в нього по кишенях. Він кидається в паніці, нарешті вирішує сховати їх за відірваний шматок шпалер у кутку, але розуміє, що так видно, так не ховають. Його раз по раз кидає в сон і якесь нервові заціпеніння. Аж тут стукають у двері, принесли повістку з поліції. Раскольников виходить з дому, його стан погіршує невимовна спека. Йдучи до поліції, він вирішує розповісти все про злочин. Коли катуватимуть, він стане на коліна і все розповість. Але його викликали до квартального не через це, а через борг хазяйці квартири. Йому стає легше, його сповнює тваринна радість. Він спостерігає за писарем, за людьми навколо, за пишною дамою Луїзою Іванівною, на яку кричить помічник квартального. Сам Раскольников в істеричному збудженні починає розповідати про своє життя, про те, як збирався одружитися з дочкою хазяйки, але вона померла від тифу, розповідає про свою матір і сестру. Його не слухають і примушують писати розписку, що він сплатить борг. Він дописує, але не йде, хоча його

більше не затримують. Йому спадає на думку розповісти про свій злочин, але він вагається. Випадково він чує розмову про вчорашнє вбивство старої та її сестри Лизавети. Раскольников намагається піти, але втрачає свідомість. Отямившись, він говорить, що хворий, хоча всі навколо дивляться на нього підозріло. Раскольников поспішає додому, бо треба будь-що позбутися речей, він хоче викинути їх десь у воду, але усюди люди, тому він ховає речі під камінь в одному з глухих дворів. Він іде до Разуміхіна. Вони давно не бачились, проте Раскольников тільки бурмотить щось незрозуміле, відмовляється від допомоги і йде, нічого не пояснивши, розсердивши та здивувавши друга.

На вулиці Раскольников ледь не падає під екіпаж, його приймають за жебрака, дають йому монету. Він зупиняється на мосту через Неву, на якому так любив стояти колись, оглядаючи панораму міста. Він кидає монету у воду, йому здається, що в цей момент він відрізав себе від усіх і від усього, "ніби ножицями". Повернувшись додому, він падає на ліжку у важкому нервовому сні, його лихоманить, Раскольников чує якісь крики, він боїться, що зараз до нього прийдуть, часом починає марити. Його марення перериває куховарка Настася, яка приходить підгодовувати його, вона каже, що усі ці крики йому наснилися. Раскольников не може їсти, йому стає дедалі важче, зрештою він втрачає свідомість і приходить до тями тільки четвертого дня. Він бачить у себе в кімнаті Настасю та Разуміхіна, які доглядали його. Разуміхін владнав ту справу із боргом, поки Раскольников був непритомний, йому надійшли тридцять п'ять рублів від матері, і на частину цих грошей Разуміхін купує Раскольникову новий одяг. Приходить до нього й Зосимов, медик, приятель Разуміхіна. Сидячи за столом, Разуміхін та Зосимов розмовляють про вбивство лихварки. Вони згадують і слідчого у цій справі Порфирія Петровича, який має прийти до Разуміхіна на новосілля. Кажуть, у вбивстві звинуватили маляра Миколу, який працював у квартирі на третьому поверсі, бо той намагався здати сережки, які належали лихварці. Маляр каже, що знайшов ті сережки за дверима квартири і нікого не вбивав. Тоді Разуміхін намагається поновити всю картину злочину. Коли Кох і Пестряков (ті люди, що приходили до лихварки, коли там був Раскольников) дзвонили у двері, вбивця був у квартирі, розмірковує Разуміхін, а коли вони пішли по двірника, той утік і переховувався у порожній квартирі на третьому поверсі. Саме в цей час малярі вибігли з неї, ганяючись один за одним заради забавки. Там убивця і впустив випадково футляр з сережками, який пізніше знайшов Микола. Коли ж Кох із Пестряковим повернулися нагору, вбивця втік.

Під час їхньої розмови до кімнати заходить вже немолодий, не дуже приємний на вигляд чоловік. Цей чоловік — наречений Дуні Петро Петрович Лужин. Він повідомляє Родіону, що його мати й сестра невдовзі приїдуть до Петербурга і зупиняться в номерах за його рахунок. Родіон розуміє, що ці номери — досить сумнівне помешкання. Лужин каже, що вже придбав окрему квартиру для себе і Дуні, але її зараз ремонтують. Сам він зупинився у свого знайомого Андрія Семеновича Лебезятникова. Лужин уголос розмірковує про сучасне суспільство, про нові тенденції, за якими він стежить, говорить, чим більше в суспільстві добре влаштованих приватних підприємств, тим

краще влаштоване все суспільство. Бо, за філософією Лужина, треба передусім полюбити самого себе, бо полюбити ближнього свого — це розірвати свій одяг навпіл, віддати половину, і обидва залишаться голі.

Разуміхін перериває Лужина, товариство повертається до обговорення злочину. Зосимов вважає, що стару вбив хтось із тих, кому вона давала позики. Разуміхін погоджується і додає, що слідчий Порфирій Петрович якраз їх і допитує. Лужин, втрутившись у розмову, починає говорити про рівень злочинності, про збільшення кількості злочинів не тільки серед бідноти, але й у вищих верствах. До розмови приєднується Раскольников. Він говорить, що причина цього саме в теорії Лужина, бо коли її продовжити, виходить, що й людей різати можна. Раскольников звертається до Лужина, не приховуючи роздратування, питає, чи справді Лужин найбільше задоволений тим, що його наречена бідна і тепер він може почуватися господарем її долі. Родіон проганяє Лужина геть. Той іде, обурений. Коли всі пішли, Раскольников іде блукати містом, він заходить до трактиру, де питає про останні газети. Там він зустрічає Заметова, писаря з поліцейського відділку, приятеля Разуміхіна. У розмові з ним Раскольников поводить себе дуже нервово, він розповідає Заметову, як би він повівся, якби це він убив стару. "А що, коли це я стару і Лизавету вбив? Зізнайтеся, ви б повірили? Так?" — питає він. Раскольников пішов у стані повного нервового виснаження. Якщо на початку розмови у Заметова були якісь підозри, тепер він вирішує, що всі вони необґрунтовані, а Раскольников просто нервовий і дивний молодик. У дверях Родіон зустрічає Разуміхіна, який не розуміє, що відбувається з його приятелем, запрошує Раскольникова на новосілля. Але той тільки просить залишити його нарешті і йде.

Раскольников спиняється на мосту, дивиться у воду, і раптом поруч якась жінка кидається в воду, та городовий рятує її. Відкинувши несподівану думку про самогубство, Раскольников прямує до поліцейського відділку, але опиняється біля будинку, в якому вчинив убивство. Він розмовляє з робітниками, які ремонтують квартиру лихварки, заговорює із двірником. Усім їм він видається дуже підозрілим. На вулиці Родіон помічає людину, яку збив екіпаж. Він упізнає Мармеладова і допомагає доправити його додому. Мармеладов при смерті. Катерина Іванівна посилає по священика і Соню, аби та могла попрощатися з батьком. Помираючи, той просить пробачення у доньки. Раскольников лишає родині Мармеладова всі свої гроші і йде, він просить дочку Катерини Іванівни Полю помолитися за нього, залишає свою адресу і обіцяє прийти ще. Він відчуває, що може ще жити далі, і життя його не померло разом зі старою лихваркою.

Раскольников іде до Разуміхіна, розмовляє з ним у передпокої. Дорогою до дому Родіона чоловіки розмовляють про Зосимова, який вважає Раскольникова божевільним, про Заметова, який більше не підозрює Родіона. Разуміхін розповідає, що він сам і Порфирій Петрович дуже чекали на Раскольникова. У кімнаті Родіона горить світло: вже кілька годин на нього чекають мати і сестра. Побачивши їх, Родіон непритомніє.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Отямившись, Раскольников розповідає, як вигнав Лужина, він наполягає, щоб Дуня відмовилася від цього шлюбу, бо він не хоче приймати її жертву. "Або я, або Лужин", — говорить Родіон. Разуміхін намагається заспокоїти матір і сестру Раскольникова, пояснюючи все хворобою Родіона. Він закохується у Дуню з першого погляду. Провівши їх, він повертається до Раскольникова, а звідти знов їде до Дуні, запросивши з собою Зосимова. Зосимов говорить, що у Раскольникова є ознаки мономанії, але приїзд рідних обов'язково допоможе йому.

Прокинувшись наступного ранку, Разуміхін дорікає собі за вчорашню поведінку, бо поведився надто ексцентрично, чим, можливо, налякав Дуню. Він знов їде до них, де розповідає матері та сестрі Родіона про ті події, які, на його думку, могли призвести до такого стану Родіона. Мати Раскольникова, Пульхерія Олександрівна, розповідає, що Лужин не зустрів їх із Дунею на вокзалі, як обіцяв, а натомість прислав лакея, сьогодні теж не прийшов, хоча й обіцяв, але прислав записку. Разуміхін читає записку, у якій написано, що Родіон Романович дуже образив Лужина, тому Лужин не хоче його бачити. І через це просить, щоб сьогодні ввечері, коли він приїде до них, Родіона там не було. Крім того, Лужин говорить, що, бачив Родіона в квартирі п'яниці, який загинув під екіпажем, і знає, що Родіон віддав його доньці, дівчині сумнівної поведінки, двадцять п'ять рублів. Дуня вирішує, що Родіон обов'язково має прийти.

Але до того вони самі їдуть до Родіона, де застають Зосимова, Раскольников дуже блідий і пригнічений. Він розповідає про Мармеладова, його вдову, її дітей, Соню, про те, чому віддав їм гроші. Мати Родіона говорить про неочікувану смерть дружини Свидригайлова Марфи Петрівні: за чутками, вона померла від знущань чоловіка. Раскольников повертається до вчорашньої розмови з Дунею: "Або я, або Лужин", — говорить він знов. Дуня відповідає, що не вийде за Лужина, якщо той не гідний її поваги, а це з'ясується ввечері. Дівчина показує братові лист Лужина і просить його неодмінно прийти.

Поки вони розмовляють, до кімнати заходить Соня Мармеладова, щоб запросити Раскольникова на похорон. Родіон обіцяє прийти і знайомить Соню з рідними. Дуня з матір'ю йдуть, запросивши Разуміхіна до себе на обід. Раскольников розповідає другові, що у старій була і його застава: годинник від батька й каблучка, подарована Дунею. Він боїться, щоб ці речі не зникли. Тому Раскольников розмірковує, чи не звернутися йому до Порфирія Петровича. Разуміхін говорить, що це неодмінно треба зробити, а Порфирій Петрович буде радий познайомитись із Родіоном. Усі виходять з дому, а Раскольников просить у Соні її адресу. Вона йде налякана, дуже боїться, що Родіон побачить, як вона живе. За нею стежить якийсь чоловік, він проводить її аж до дверей її кімнати, тільки там заговорює з нею. Він говорить, що вони сусіди, він живе недалеко, нещодавно приїхав у місто.

Разуміхін з Раскольниковим ідуть до Порфирія. Родіона найбільше непокоїть думка, чи знає Порфирій, що він учора був у квартирі старій і про кров питав. Раскольников вдається до хитрощів: жартує з Разуміхіним, натякаючи на його ставлення до Дуні. Родіон сміється з Разуміхіна і, сміючись, заходить до Порфирія. Родіон намагається,

щоб його сміх звучав природно. Разуміхін цілком широко гнівається через жарти Родіона. За якусь мить Родіон помічає в кутку Заметова. Це викликає в ньому підозру.

Чоловіки говорять про заставлені речі. Раскольникову здається, що Порфирій Петрович знає. Коли розмова заходить про злочин взагалі, Разуміхін висловлює свої міркування, говорить, що не згоден із соціалістами, які пояснюють усі злочини виключно соціальними чинниками. Тоді Порфирій згадує статтю Раскольникова, надруковану в газеті. Стаття називається "Про злочин". Раскольников навіть не знав, що статтю таки надрукували, адже писав її кілька місяців тому. У статті йдеться про психологічний стан злочинця, і Порфирій Петрович говорить, що у статті цілком прозорий натяк на те, що є особливі люди, які мають право чинити злочини. На думку ж Раскольникова, усі непересічні люди, які здатні сказати нове слово, за своєю природою є певною мірою злочинцями. Люди взагалі поділяються на два розряди: нижчий (звичайні люди), які є лише матеріалом для відтворення нових людей, і справжніх людей, здатних створити нове, сказати нове слово. І якщо людині з другого розряду треба заради власної ідеї переступити через злочин, через кров, вона може собі дозволити це зробити. Перші ж — люди консервативні, звиклі слухатися, вони — люди теперішнього, а другі — руйнівники за природою, вони — люди майбутнього. Перші тільки зберігають людство як вид, а другі — просувають людство до мети.

"Як же відрізнити цих звичайних від незвичайних?" — цікавиться Порфирій Петрович. Раскольников вважає, що помилитися у цьому розрізненні може тільки людина нижчого розряду, бо багато хто з них вважає себе людиною новою, людиною майбутнього, тоді як справжніх нових людей не помічають чи навіть зневажають їх. Нових людей, на думку Раскольникова, народжується дуже мало. Разуміхін із обуренням не погоджується з другом, говорячи, що дозволити собі переступити через кров "по совісті" — це страшніше, ніж офіційний дозвіл проливати кров, законний дозвіл...

"А що, коли якийсь звичайний юнак подумає, що він Лікурґ чи Магомет і почне прибирати перепони?" — питається Порфирій Петрович. І хіба не відчував себе сам Раскольников, пишучи цю статтю, хоч трохи теж надзвичайною людиною, яка говорить "нове слово"? Цілком можливо, відповідає Раскольников. Невже Раскольников заради всього людства теж зважився б украсти чи вбити? — не вгаває Порфирій Петрович. Якщо б я і переступив, то тоді, зрозуміло, вам би не сказав, — відповідає спохмурнілий Родіон і додає, що Наполеоном чи Магометом себе не вважає. Хто ж на Русі себе Наполеоном вважає?.. — посміхається Порфирій. Чи не Наполеон який-небудь минулого тижня нашу Альону Іванівну сокирою вбив? — раптом питає Заметов. Похмурий, Раскольников збирається йти, домовляється зайти до слідчого завтра. Порфирій намагається заплутати наостанок Родіона, нібито переплутавши день вбивства із тим днем, коли Раскольников заходив до лихварки.

Раскольников із Разуміхіним ідуть до Пульхерії Олександрівни і Дуні. Дорогою Разуміхін обурюється, що Порфирій Петрович і Заметов підозрюють Родіона у вбивстві. Раптом Родіону спадає щось на думку і він повертається додому, де перевіряє діру під

шпалерами: чи не залишилось там чогось. Там нічого. Вийшовши у двір, він помічає, як двірник вказує на нього якомусь чоловікові. Чоловік мовчки йде. Родіон наздоганяє його, питає, що це все означає. Чоловік, дивлячись в очі Родіону, тихо і чітко промовляє: "Убивця!"

Знервований і вражений, Раскольников на ватяних ногах повертається до себе, думки його плутаються. Він розмірковує, що це був за чоловік. Він зневажає себе за слабкість, адже мав заздалегідь знати, що з ним буде. Та він і знав це! Він хотів переступити, але не зміг... Він не стару вбив, а принцип... Хотів переступити, але так і залишився з цього боку. Тільки й зміг, що вбити! Ті, інші, не такі, як він. Справжній володар розгромлює Тулон, влаштовує різанину в Парижі, забуває армію в Єгипті, витрачає півмільйона людей в Москві... й саме йому ставлять пам'ятник після смерті. Отже, таким дозволено все, а йому ні... Він переконував себе, що йде на це заради благої справи, а тепер що? Він мучиться й зневажає себе: та й по заслугі. В його душі виринає ненависть до всіх і водночас любов до милих, бідолашних Лизавети, матері, Соні...

Він розуміє, що в таку хвилину може мимохіть розповісти все матері... Раскольников засинає і бачить страшний сон, де сьогоднішній чоловік заманює його у квартиру лихварки, а вона жива, він знов б'є її сокирою, а вона сміється. Він кидається втікати — на нього вже чатують якісь люди. Родіон прокидається і бачить на порозі людину — Аркадія Петровича Свидригайлова.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

Свидригайлов каже, що йому потрібна допомога Раскольникова в одній справі, яка стосується його сестри. Самого вона його і на поріг не пустить, але разом з братом... Раскольников відмовляє Свидригайлову. Той свою поведінку стосовно Дуні пояснює закоханістю, пристрасстю, а на звинувачення у смерті дружини відповідає, що та померла від апоплексичного удару, а він тільки й ударив її "всього лише двічі хлестиком"... Свидригайлов говорить не вгаваючи. Розглядаючи гостя, Родіон раптом зауважує вголос, що Свидригайлов може бути і порядною людиною у певному випадку.

Свидригайлов розповідає про історію своїх стосунків із Марфою Петрівною. Та викупила його з в'язниці, куди він потрапив за борги, одружилася з собою і забрала в село. Вона дуже любила його, все життя зберігала документ про сплачені нею тридцять тисяч рублів як гарантію того, що чоловік не покине її. І тільки за рік до смерті віддала йому цей документ і подарувала чималі гроші. Свидригайлов розповідає, як до нього приходила покійна Марфа Петрівна. Вражений, Раскольников думає, що і йому самому являлася покійна лихварка. "Чому я так і думав, що з вами щось подібне трапляється!" — вигукнув Родіон. Свидригайлов відчуває, що між ними є щось спільне, він зізнається, що тільки-но побачив Родіона, одразу подумав: "Це той самий і є!" Але він не може пояснити, який це той самий. Раскольников радить Свидригайлову звернутись до лікаря, вважає його ненормальним... Тим часом Свидригайлов розповідає, що суперечка між ним і дружиною виникла через те, що вона організувала заручини Дуні з Лужиним. Сам Свидригайлов вважає, що той не пара Дуні, і готовий навіть

запропонувати їй гроші, аби полегшити розрив із нареченим, та й Марфа Петрівна залишила Дуні три тисячі. Свидригайлов дуже хоче побачити Дуню, сам він скоро збирається одружитися з однією дівчиною. Виходячи, він стикається у дверях з Разуміхіним.

Прийшовши до Пульхерії Олександрівни та Дуні, приятелі зустрічаються там з Лужиным. Він гнівається, адже просив Раскольников не пускати. Коли мова заходить про Марфу Петрівну, Лужин повідомляє про приїзд Свидригайлова і розповідає про злочин цієї людини, про який нібито дізнався від його дружини. Племянниця знайомої Свидригайлова лихварки Рессліх повісилася на горищі будинку, нібито через те, що Свидригайлов "жорстоко образив" її. За словами Лужина, Свидригайлов замучив і довів до самогубства свого слугу. Та Дуня заперечує і каже, що Свидригайлов добре повадився зі слугами. Раскольников повідомляє, що до нього заходив Свидригайлов, і про те, що Марфа Петрівна заповіла Дуні гроші.

Лужин збирається йти. Дуня просить його залишитися, аби все з'ясувати. Та, на думку Лужина, ставлення жінки до чоловіка має бути вищим від її ставлення до брата — він розгніваний, що його ставлять "на одну дошку" з Раскольниковим. Він дорікає Пульхерії Олександрівні, що вона неправильно зрозуміла його і написала про нього неправду, у своєму листі до Родіона. Втрутившись, Раскольников дорікає, що Лужин сказав, ніби той залишив гроші не вдові загиблого Мармеладова, а його дочці, про яку Лужин говорив у негідному тоні. Раскольников заявляє, що Лужин не вартий і мізинця Дуні. Суперечка закінчується тим, що сама Дуня наказує Лужину піти, і Родіон виганяє його. Лужин обурений, він знає, що чутки про Дуню неправдиві, але вважає своє рішення одружитися із нею гідним вчинком, за який усі мали бути йому вдячні. Він не може повірити, що дві бідні, безпорадні жінки не підкоряються йому. Багато років він мріяв одружитися із простою, проте розумною, чесною і красивою дівчиною. І ось його мрії почали справджуватись, це могло б допомогти йому в кар'єрі, але зараз усе втрачено! Та Лужин не залишає надії все виправити...

Зрештою, всі радіють, що Лужин пішов. Дуня зізнається, що хотіла в такий спосіб добути грошей, але навіть не уявляла, який Лужин негідник. Схвильований Разуміхін не приховує радості. Розповідаючи рідним про візит Свидригайлова, Раскольников говорить, що той здався йому дивним, майже божевільним: то говорить, що поїде, то збирається одружуватись. Дуня хвилюється, інтуїція підказує їй, що Свидригайлов замислив щось жахливе. Разуміхін умовляє жінок залишитись у Петербурзі. Він обіцяє, що дістане грошей і вони зможуть займатися виданням книжок, каже, що вже підшукав їм непогане помешкання. Дуні дуже подобається його ідея. Тим часом Родіон збирається піти. "Хто зна, може, востаннє бачимось", — мимоволі говорить він. Наздогнавши його, Разуміхін намагається хоч щось з'ясувати. Родіон просить друга не кидати матір і Дуню. Їхні погляди зустрічаються, і Разуміхіна вражає страшний здогад. Він блідне і замирає на місці. "Розумієш тепер?" — каже Раскольников.

Раскольников іде до Соні, в неї дивна, неправильної форми, похмура та вбога кімната. Соня говорить про хазяїв, які добре ставляться до неї, згадує Катерину

Іванівну, яку дуже любить: вона така нещасна і хвора, вірить, що в усьому має бути справедливість... Соня картає себе, що за тиждень до загибелі батька відмовилась почитати йому книжку, а Катерині Іванівні не віддала коміречь, який придбала у Лизавети. "Але ж Катерина Іванівна хвора, — заперечує Родіон, — і ти можеш захворіти, тоді тебе відвезуть до лікарні, а що буде з дітьми? Тоді з Полею буде те саме, що й із Сонєю" І "Ні!.. — кричить Соня. — Її Бог захистить!" "Може, Бога і нема зовсім", — відповідає Раскольников. Соня ридає, вона вважає себе безмежно грішною, раптом Родіон уклоняється й цілує її ногу. "Я не тобі вклонився, я всьому стражданню людському вклонився", — тихо промовляє він. Він каже, що найбільший гріх Соні в тому, що вона змарнувала все, що живе в бруді, який ненавидить, а цим нікого ні від чого не рятує, і краще б їй просто вбити себе...

Родіон розуміє за самим тільки поглядом Соні, що вона не раз думала про самогубство, але любов до Катерини Іванівни та її дітей примушують її жити. А бруд, у якому вона живе, не торкнувся її душі — вона залишилась чистою. Покладаючи всі свої надії на Бога, Соня нечасто ходить до церкви, але постійно читає і добре знає Євангеліє. Минулого тижня була й у церкві: відправила панихиду за загиблою Лизаветою, яка була "справедливою". Соня читає Раскольникову вголос притчу про воскресіння Лазаря. Раскольников говорить Соні, що покинув рідних і тепер у нього тільки вона залишилась. Вони разом прокляті, разом мають і йти! "Ти теж переступила, — говорить Родіон, — змогла переступити. Ти наклала на себе руки, згубила життя ... своє, але це все одно... Бо коли залишишся сама, збожеволієш, як я... Треба зламати все і страждання взяти на себе. А влада над тварями тремтячими і над усім людським мурашником — оце мета. Раскольников каже, що зараз піде, але коли прийде завтра (якщо прийде взагалі), то розкаже Соні, хто вбив Лизавету. Тим часом у сусідній кімнаті усю їхню розмову підслуховував Свидригайлов...

Наступного ранку Раскольников іде до слідчого Порфирія Петровича. Родіон упевнений, що той загадковий чоловік, який назвав його вбивцею, вже доніс на нього. Але в конторі ніхто не звертає на Раскольникова уваги, юнак дуже боїться слідчого. Зустрівши його, як завжди люб'язного, Родіон віддає йому квитанцію на годинник, який він заклав. Помітивши збуджений стан Раскольникова, Порфирій заводить заплутану розмову, випробовуючи терпіння юнака. Раскольников не витримує, просить, щоб його допитували за формою, за правилами, але Порфирій Петрович не звертає уваги на його вигук і, здається, чекає на щось чи на когось. Слідчий згадує статтю Раскольникова про злочинців, говорить, що злочинця надто рано заарештовувати не варто, бо той, залишаючись на волі, зрештою сам прийде і зізнається. Найімовірніше так станеться з розвиненою, нервовою людиною. А що злочинець може втекти, — то "він у мене психологічно не втече", — стверджує Порфирій Петрович. До того ж злочинець не враховує, що, окрім його планів, є ще природа, натура людська. От і виходить, що юнак який-небудь все хитро продумає, приховає, можна, здавалося б, і радіти, а він візьме та й знепритомніє! Раскольников тримається, але ясно бачить, що Порфирій підозрює його у вбивстві. Слідчий розповідає йому, що знає, як той ходив на квартиру до

лихварки, питав про кров, але ...пояснює все це психічною хворобою Родіона, нібито він усе це зробив у маренні. Не витримавши, Раскольников кричить, що це не було у маренні, це все було насправді!

Порфирій Петрович продовжує свій заплутаний монолог, чим остаточно збиває з пантелику Раскольникова. Сам Родіон і вірить, і не вірить, що його підозрюють. Раптом він кричить, що більше не дозволить себе мучити: заарештуйте мене, обшукуйте мене, але будьте ласкаві діяти за формою, а не грати зі мною! У цей час до кімнати заходить звинувачений маляр Микола і голосно зізнається у скоєному вбивстві. Дещо заспокоєний, Родіон вирішує піти. Слідчий говорить йому, що вони ще обов'язково зустрінуться... Вже вдома Раскольников багато розмірковує про розмову зі слідчим, згадує і чоловіка, який чекав на нього вчора. Раптом двері прочиняються і на порозі стоїть той самий чоловік. Раскольников завмирає, але чоловік вибачається за свої слова. Раптом Родіон згадує, що бачив його, коли ходив на квартиру до вбитої лихварки. Виходить, у слідчого, окрім психології, нічого на Раскольникова нема?! "Тепер ми ще поборемося", — думає Раскольников.

ЧАСТИНА П'ЯТА

Прокинувшись, Лужин, розгніваний на весь світ, думає про розрив із Дунею. Він гнівається сам на себе, що розповів про це своєму приятелеві Лебезятникову, і той тепер кепкує з нього. Дратують його й інші неприємності: не пройшла одна його справа в сенаті, хазяїн квартири вимагає сплатити неустойку, в меблевому магазині не хочуть повернути завдаток. Все це посилює ненависть Лужина до Раскольникова. Лужин шкодує, що не давав грошей Дуні та її матері, — тоді вони б почувалися зобов'язаними. Згадавши, що його запрошено на поминки Мармеладова, Лужин дізнається, що там має бути і Раскольников.

Лужин зневажає і ненавидить Лебезятникова, про якого знає ще з провінції, бо був його опікуном. Він знає, що Лебезятников нібито має вплив у певних колах. Прибувши до Петербурга, Лужин вирішує зблизитися з "молодими поколіннями нашими". У цьому, на його думку, може допомогти Лебезятников, хоча сам він людина простакувата. Лужин чув про якихось прогресистів, нігілістів та викривачів, та найбільше він боїться викривачів. Андрій Семенович Лебезятников — людина, яка хапається за кожну модну ідею, перетворюючи її на карикатуру, хоча й служить цій ідеї цілком щиро. Він мріє утворити комуну, хоче долучити до неї і Соню, сам продовжує "розвивати" її, дивуючись, що з ним вона надто боязка і сором'язлива. Скориставшись із того, що розмова пішла про Соню, Лужин просить покликати її і дає їй десять рублів. Лебезятников у захваті від його вчинку.

"Гордість бідних" примушує Катерину Іванівну витратити на поминки чи не половину залишених Родіоном грошей. У приготуваннях їй допомагає квартирна хазяйка Амалия Іванівна, з якою вони постійно сварилися. Катерина Іванівна незадоволена, що немає ні Лужина, ні Лебезятникова, і дуже радіє, коли приходить Раскольников. Жінка знервована і збуджена, вона кашляє кров'ю і близька до істерики. Хвилюючись за неї, Соня боїться, що все це може погано скінчитися. Так і виходить —

Катерина Іванівна починає сваритися з хазяйкою. У розпал сварки приходить Лужин. Він стверджує, що в нього зникли сто рублів, коли Соня була в його кімнаті. Соня відказує, що він сам дав їй десять, а більше вона нічого не брала. Ставши на захист дівчини, Катерина Іванівна починає вивертати Сонині кишені, коли раптом звідти випадають гроші. Катерина Іванівна кричить, що Соня не може вкрати, ридає, звертається по захист до Раскольника. Лужин вимагає покликати поліцію. Але, задоволений, публічно "вибачає" Соні. Звинувачення Лужина спростовує Лебезятников, який говорить, що сам бачив, як той підкинув дівчині гроші. Він спочатку подумав, що Лужин робить це, аби уникнути слів подяки, від щирого серця. Лебезятников готовий заприсягтися перед поліцією, що все так і було, але не розуміє, навіщо Лужину такий нищий учинок. "Я можу пояснити", — раптом втручається Родіон. Він розповідає, що Лужин сватався до його сестри, Дуні, але посварився з ним самим. Випадково побачивши, як Раскольников дав гроші Катерині Іванівні, він сказав рідним Родіона, що юнак віддав їхні останні кошти Соні, натякнувши на нечесність цієї дівчини і якийсь зв'язок між Раскольниковим і Сонею. Тож, якщо Лужину пощастило б довести нечесність Соні, він зміг би посварити Родіона з матір'ю та сестрою. Лужина прогнали.

У розпачі Соня дивиться на Родіона, побачивши в ньому захисника. Лужин кричить, що знайде "справедливість". Не витримавши всього цього, Соня в сльозах біжить додому. Амалія Іванівна виганяє вдову Мармеладова з дітьми з квартири. Раскольников іде до Соні.

Раскольников відчуває, що "він повинен" розповісти Соні, хто вбив Лизавету, і передчуває страшну муку, яка стане наслідком цього зізнання. Він боїться і вагається, але потреба все розповісти дедалі зростає. Раскольников питає Соню, як би вона вчинила, якщо б мала вирішити, померти Катерині Іванівні чи Лужину. Соня говорить, що передбачала таке питання, але вона не знає, не знає Божого промислу, і не їй вирішувати, кому жити і кому ні, вона просить Раскольникова говорити прямо. Тоді Родіон зізнається в умисному вбивстві старої і випадковому вбивстві Лизавети.

"Що це ви над собою учинили!.. Нема тепер нещаснішого від тебе в цілому світі!" — у розпачі кричить Соня, обіймаючи Раскольникова. Вона піде разом із ним на каторгу! Але раптом вона усвідомлює, що він ще не вповні усвідомив жах того, Що вчинив. Соня починає розпитувати Родіона. "Я хотів Наполеоном зробитися, через це й убив..." — говорить Родіон. Наполеону і на думку не спало б замислюватись над тим, чи вбивати стару, чи ні, якщо б йому це було потрібно... Він убив усього тільки вошу, безглузду, гидку... Ні, заперечує сам собі Раскольников, не вошу, але він захотів насмілитися і вбити... "Мені треба було дізнатися... воша я, як усі, чи людина?.. Твар я тремтяча чи право маю... Не мав я права туди ходити, тому що така ж сама воша, як усі!.. Хіба я стару жінку убив? Я себе убив!.. Що тепер робити?.." — звертається Родіон до Соні.

Дівчина відповідає йому, що він має вийти на перехрестя і поцілувати землю, яку забруднив убивством, вклонитися на чотири сторони і сказати усім уголос: "Я убив!" Раскольников має прийняти страждання й спокутувати ним свою провину. Але він не хоче каятися перед людьми, які одне одного мучать, а ще про доброчесність говорять.

Вони всі негідники і нічого не розуміють. "Я ще боротимусь, — говорить Раскольников. — Може, я ще людина, а не воша і поквапився себе засудити..." Проте одразу Родіон питає Соню, чи буде вона ходити до нього в острог... Дівчина хоче дати йому свій хрест, але він не бере: "краще потім". У кімнату заглядає Лебезятников, він говорить, що Катерина Іванівна божеволіє: вона ходила до колишнього начальника свого Чоловіка і влаштувала там скандал, повернулася, б'є дітей, шиє їм якісь капелюшки, збирається вивести їх на вулицю, ходити дворами, калатаючи в таз замість, музики, щоб діти співали і танцювали... Соня в розпачі вибігає.

Раскольников повертається до своєї комірчини, він картає себе за те, що своїм зізнанням зробив Соню нещасною. До нього приходить Дуня, вона розповідає, що Разуміхін запевнив її у безпідставності всіх звинувачень і підозр із боку слідчого. Схвильована, Дуня запевняє брата, що готова все життя йому віддати, хай тільки він покличе. Раскольников натомість говорить про Разуміхіна, хвалить його як людину чесну, яка вміє сильно кохати. Він говорить сестрі "прощавай", і вона йде стривожена. На Родіона навалюється туга, передчуття довгих років, що минуть у цій тузі... Він зустрічає Лебезятникова, який розповідає про Катерину Іванівну, яка, збожеволівши, ходить вулицями, примушує дітей співати і танцювати, кричить, намагається співати, кашляє, плаче. Городовий вимагає дотримуватись порядку, діти тікають, наздоганяючи їх, Катерина Іванівна падає, в неї відкривається горлова кровотеча... Її несуть до Соні. У кімнаті, коло ліжка помираючої, збираються люди, серед них і Свидригайлов. Жінка марить і за кілька хвилин помирає. Свидригайлов пропонує оплатити похорон, влаштувати дітей у притулок, покласти до банку півтори тисячі на кожного до повноліття. Він збирається "витягти з ями" і Соню... З його слів Раскольников починає здогадуватись, що Свидригайлов підслухав усі їхні розмови. Та сам він цього й не заперечує. "Я ж говорив, що ми з вами зіждемося", — говорить він Родіону.

ЧАСТИНА ШОСТА

Раскольников перебуває в дивному психічному стані: його охоплює то тривога, то апатія. Він думає про Свидригайлова, якого за останні дні бачив кілька разів. Зараз Свидригайлов зайнятий влаштуванням дітей померлої Катерини Іванівни і похороном. Прийшовши до друга, Разуміхін розповідає, що мати Родіона хвора, але все одно приходила з Дунею до сина, та нікого не було вдома. Раскольников каже, що Дуня, "може, вже й любить" Разуміхіна. Разуміхін, заінтригований поведінкою друга, думає, що Родіон, можливо, пов'язаний з політичними змовниками. Разуміхін згадує про лист, який отримала Дуня і який її дуже схвилював. Згадує Разуміхін і Порфирія Петровича, який розповідав про маляра Миколу, котрий зізнався у вбивстві. Провівши друга, Раскольников замислюється, навіщо Порфирію переконувати Разуміхіна в тому, що маляр винний.

Прихід самого Порфирія майже шокує Родіона. Слідчий повідомляє, що був тут два дні тому, але не застав нікого. Після довгого і туманного монологу Порфирій повідомляє, що не Микола скоїв злочин, а зізнався тільки через набожність — вирішив прийняти страждання. Убила інша людина... двох убила, за теорією вбила. Убила, та

грошей взяти не зуміла, а що встигла взяти, те під камінь заховала. Потім уже на порожню квартиру приходила... в напівмаренні... вбила, але чесною людиною вважає себе, а інших зневажає... "Так... хто ж... убив?" — не витримує Раскольников. "То ви й убили", — відповідає Порфирій Петрович. Слідчий говорить, що не заарештовує Раскольникова, бо поки що доказів проти нього не має, крім того, він хоче, щоб Родіон сам прийшов і зізнався. У такому разі він вважатиме злочин наслідком божевілля. Раскольников тільки посміхається, він, мовляв, не бажає такого пом'якшення своєї провини. Порфирій говорить, як Родіон вигадав теорію, а зараз соромно стало, що зірвалося, що вийшло зовсім не оригінально, а підступно і гидко... На думку слідчого, Раскольников не безнадійний негідник, він із людей, які витерплять будь-які муки, якщо тільки знайдуть "віру або Бога". Коли вже Раскольников учинив таке, йому можна тепер не боятися, а слід зробити те, чого вимагає справедливість. Слідчий каже, що прийде заарештовувати Родіона за два дні і не боїться, що той утече. "Без нас вам не можна тепер обійтися", — говорить він йому. Порфирій упевнений, що Раскольников все одно в усьому зізнається, страждання вирішить прийняти. А якщо надумає покінчити життя самогубством, хай залишить докладну записку, де повідомить про камінь, під яким сховав крадене...

Після того, як слідчий пішов, Раскольников поспішає до Свидригайлова, сам не розуміючи навіщо. Свидригайлов усе чув, то чи ходив він до Порфирія Петровича, чи тільки ще піде? Може, взагалі не піде? А раптом у нього якісь наміри щодо Дуні і він збирається використовувати те, що почув від Раскольникова? Вони розмовляють у трактирі, Раскольников погрожує вбити Свидригайлова, якщо той буде переслідувати його сестру. Той стверджує, що приїхав до Петербурга більше щодо жінок... Він вважає розпусту заняттям не гіршим за усі інші, бо в ньому є щось природне... Це хвороба, тільки якщо не знати міри. А так залишилось би тільки застрелитися. Чи гидота всього цього не зупиняє Свидригайлова, питає Родіон, чи той уже втратив сили зупинитися? Свидригайлов називає юнака ідеалістом і оповідає історію свого життя...

Марфа Петрівна викупила його з боргової тюрми, вона була старша за Свидригайлова, слабувала на якусь хворобу... Свидригайлов не обіцяв їй вірності. Вони домовилися, що той ніколи не покине дружину, нікуди не поїде без її дозволу, ніколи не матиме постійної коханки. Марфа Петрівна дозволила йому мати стосунки зі служницями, але він обіцяв їй, що ніколи не покохає жінку свого кола. Вони сварилися і раніше, але все якось вщухало, доки не з'явилася Дуня. Марфа Петровна сама взяла її гувернанткою і дуже любила. Свидригайлов покохав Дуню з першого погляду і намагався не реагувати на слова жінки, яка хвалила Дуню. Жінка Свидригайлова розповіла Дуні про їхні сімейні таємниці і часто жалілася їй. Дуня нарешті перейнялась жалощами до Свидригайлова як до пропащої людини. А в таких випадках дівчині неодмінно хочеться "врятувати", воскресити і відродити до нового життя.

Саме в цей час у маєтку з'явилася нова дівчина Параша, гарненька, але не дуже розумна. Свидригайлов починає залицятися до неї, це закінчується скандалом. Дуня просить Свидригайлова залишити дівчину. Він розігрує сором, говорить про свою долю,

починає лестити Дуні. Але та розгадує його нечесність. Ніби бажаючи помститися, Свидригайлов знущається з намагання Дуні "відродити" його і продовжує свої стосунки з новою служницею, та й не тільки з нею. Вони посварились. Знаючи про бідність Дуні, Свидригайлов пропонує їй усі свої гроші, щоб вона втекла з ним до Петербурга. Він був закоханий у Дуню без тями. Дізнавшись, що Марфа Петрівна десь "дістала цього негідного ... Лужина і ледь не змайструвала весілля", Свидригайлов обурився. Раскольников міркує, чи відмовився Свидригайлов від своїх намірів щодо Дуні, і йому здається, що ні. Сам Свидригайлов повідомляє, що збирається одружитися з шістнадцятирічною дівчиною з бідної родини — з нею та її матір'ю він нещодавно познайомився у Петербурзі і досі підтримує знайомство, допомагаючи їм коштами.

Договоривши, Свидригайлов із похмурим обличчям прямує до виходу. Раскольников іде за ним, переймаючись, чи не піде той раптом до Дуні. Коли мова заходить про розмову Родіона з Сонею, яку непорядно підслухав Свидригайлов, Свидригалов радить Родіону моральні питання відкинути і поїхати кудись далеко, навіть пропонує грошей на дорогу. Або нехай Раскольников застрелиться.

Щоб відвернути Раскольникова, Свидригайлов бере екіпаж і кудись їде, але невдовзі відпускає його і непомітно повертається. Тим часом Родіон, глибоко замислившись, стоїть на мосту. Щойно він пройшов повз Дуню і не помітив її. Доки дівчина вагається, чи варто покликати брата, вона помічає Свидригайлова, який знаками підзиває її до себе. Свидригайлов просить Дуню піти з ним, нібито вона має поговорити з Сонею і подивитися на якісь документи. Свидригайлов зізнається, що знає таємницю її брата. Вони розмовляють у номері Свидригайлова. Дуня повертає Свидригайлову написаний ним лист, у якому є багато натяків на злочин, скоєний її братом. Дуня твердо говорить, що не вірить у це. Свидригайлов розповідає про розмову Родіона з Сонею, яку він чув. Розповідає, як Родіон убив Лизавету і стару, вбив за теорією, яку сам і вигадав. Дуня хоче поговорити з Сонею. Свидригайлов тим часом пропонує свою допомогу, він згоден забрати звідси Родіона, але все залежить тільки від Дуні: чи залишиться вона зі Свидригайловим. Дуня вимагає, щоб той відчинив двері і випустив її. Дівчина дістає револьвер і стріляє, але куля тільки зачіпає волосся Свидригайлова і влучає в стіну, вона стріляє ще раз — осічка. Вона в розпачі кидає револьвері "Так не любиш? — питає її Сидригайлов. — Ніколи?" "Ніколи!" — вигукує Дуня. Чоловік мовчки віддає їй ключ. За мить помічає револьвер, кладе його до кишені і виходить.

Увечері Свидригайлов іде до Соні, говорить про свій можливий від'їзд до Америки і віддає їй усі розписки, які залишив на дітей Катерини Іванівни, дарує Соні три тисячі рублів. Він просить передати уклін Раскольникову і Разуміхіну і йде під дощ. Зайшовши до своєї нареченої, він каже їй, що має поїхати, і залишає велику суму грошей. Він блукає вулицями, потім десь на окраїні знімає вбогий номер. Він лежить і думає про Дуню, про дівчинку-самогубцю, довго дивиться у вікно, потім ходить коридором. У коридорі він помічає дівчинку років п'яти, яка плаче. Йому шкода дівчинки, він відводить її до себе, вкладає спати. Раптом бачить, що вона не спить, а лукаво

посміхається йому, тягне до нього руки... Свидригайлов, нажаханий, кричить... і прокидається. Дівчинка спокійно спить, Свидригайлов виходить. Він зупиняється біля пожежної вежі і спеціально на очах пожежника (щоб мати офіційного свідка) стріляє в себе з револьвера.

Увечері того ж дня Раскольников приходять до матері. Пульхерія Олександрівна говорить з ним про його статтю, яку вона читає вже втретє, але багато чого в ній не розуміє. Жінка говорить, що її син скоро прославиться, Родіон прощається з нею, каже, що він має поїхати. "Вас я ніколи не перестану любити", — додає він. Удома на нього чекає Дуня. "Якщо я до цього вважав себе сильним, то нехай і сорому зараз не побоюся", — говорить він сестрі, збирається йти до слідчого і в усьому зізнатися. "Хіба ти, йдучи на страждання, вже не змиваєш із себе половину свого злочину?" — питає Дуня. Раскольников скаженіє: "Якого злочину?" — кричить він. Хіба те, що він убив гидку лихварку, яка завдавала лише шкоди людям, убив гидку вошу, — хіба це злочин?! Він не думає про це і змивати його не збирається! "Але ти кров пролив!" — кричить Дуня. "Котру всі проливають... котра летіє і завжди лилася у світі, мов водоспад..." — відповідає Родіон. Він говорить, що сам хотів добра і зробив би сто, ні, тисячі добрих справ замість однієї дурниці... І ця думка зовсім не така безглузда, якою здається тепер, під час невдачі... Він хотів зробити перший крок, а потім все залагодилося б безмірною користю... Чому бити по людях бомбами — дозволена форма? — кричить Родіон. "Не розуміє мого злочину!"

Побачивши невимовну муку в очах сестри, Родіон схаменувся. Він просить Дуню не плакати за ним і піклуватися про матір, він обіцяє, що намагатиметься "бути чесним і мужнім все життя", хоча він і вбивця. Пізніше Раскольников, замислившись, іде вулицею. "Чому вони самі мене так люблять, якщо я того не вартий! О, коли б я був сам і ніхто не любив мене, і сам нікого б я не любив! Не було б всього цього", — розмірковує він.

Вже настав вечір, коли Родіон прийшов до Соні. Вранці до дівчини приходила Дуня і вони довго розмовляли. Цілий день у тривозі та хвилюванні Соня чекала на Родіона. Вона гнала від себе думки про його можливе самогубство, але вони все одно брали гору. Аж тут Родіон нарешті прийшов до неї. Він дуже збуджений, руки його тремтять, він не може зупинитися на чомусь одному. Соня надіває на Раскольникова кипарисовий хрестик, а мідний хрестик Лизавети залишає собі. "Перехрестися, помолися хоч раз", — просить Соня Родіона. Той хреститься. Раскольников виходить і дорогою згадує слова Соні про перехрестя. Він весь затремтів, згадавши про це і кинувся у саму можливість цього нового повного відчуття. В нього покотилися сльози... Він став на коліна посеред площі, уклонився до землі і цілував брудну землю з насолодою і щастям... Раскольников встав і поклонився вдруге. Перехожі з нього сміялися. Він помітив Соню, яка потайки йшла за ним. Раскольников приходять у відділок, де дізнається про самогубство Свидригайлова. Вражений, він виходить на вулицю, де стикається з Сонею. З розгубленою посмішкою він повертається і зізнається у вбивстві.

ЕПІЛОГ

Сибір. На березі широкої річки стоїть місто, один з адміністративних центрів Росії... В острозі вже дев'ять місяців ув'язнено Родіона Раскольников. З часу його злочину минуло півтора року. На суді Раскольников нічого не приховував. Той факт, що він сховав вкрадений гаманець і речі під камінь, не скориставшись ними і навіть не знаючи, скільки він украв, дуже вразив суддів і слідчих. Вони вирішили, що злочин він скоїв у стані певного тимчасового божевілля. Зізнання також сприяло пом'якшенню вироку. Крім того, звернули увагу й на інші обставини життя підсудного: під час навчання він утримував на останні свої кошти хворого товариша, а після його смерті доглядав друга хворого батька. За словами квартирної хазяйки, колись під час пожежі Родіон урятував двох маленьких дітей. Зрештою, Раскольникова засудили на вісім років каторги. Пульхерію Олександрівну всі переконують, що її син тимчасово поїхав за кордон, але вона відчуває якісь негаразди і живе тільки очікуванням листа від Родіона, з часом вона помирає. Дуня виходить заміж за Разуміхіна. Разуміхін продовжує навчання в університеті і за кілька років подружжя планують переселитися до Сибіру.

Соня на гроші Свидригайлова їде до Сибіру, пише докладні листи Дуні і Разуміхіну. Соня часто бачиться з Раскольниковим. Він, за її словами, похмурий, неговіркий, нічим не цікавиться, розуміє своє становище, не чекає на краще, не має жодних надій, ні з чого не дивується... Від роботи не ухиляється, але й не напрошується, до їжі зовсім байдужий... Раскольников мешкає в загальній камері. Каторжани його не люблять. Він починає хворіти.

Насправді він хворий уже давно — душевно. Він був би щасливий, якби міг сам себе звинуватити, але його сумління не бачить провини в тому, що він зробив. Він хоче розкаятися, але розкаяння не приходить... Чим його теорія була гірша за інші? Його мучить думка, чому він не покінчив з собою. Всі його не люблять: "Ти пан! Ти безбожник!" — говорять йому. Раскольников мовчить. Він дивується, чому всі так полюбили Соню.

Раскольникова кладуть до лікарні. У маренні він бачить сон, ніби світ має загинути через якусь не бачену хворобу. Люди божеволіють, уважають істиною будь-яку свою думку. Кожен вважає, що істина лише в ньому одному. Ніхто не знає, що добро, а що зло. Їде війна всіх проти всіх. Під час хвороби Родіона Соня часто приходила під вікна його палати, одного разу він побачив її. Після того два дні її не було. Повернувшись в острог, Раскольников дізнається, що Соня хвора і лежить вдома. Запискою Соня повідомляє його, що скоро видужає і прийде до нього. "Коли він читав цю записку, серце його сильно і боляче билось".

Наступного дня, коли Раскольников працює біля річки, до нього підходить Соня і рвучко простягає йому руку. Його раптом щось ніби підхопило і кинуло до її ніг. Родіон плакав і обіймав її коліна. Соня розуміє, що він любить її. Вони вирішують чекати і терпіти. Залишається ще сім років.

Раскольников воскрес, відродився, він відчував це усім своїм єством... Увечері, лежачи на нарах, Раскольников дістає з-під подушки Євангеліє, принесене йому

Сонею.